

КОЛЕКЦІЯ ТРОПІЧНИХ ТА СУБТРОПІЧНИХ РОСЛИН ДУБРОВИЦЬКОГО МОНАСТИРЯ ПІАРІВ XIX ст.

У центральному державному історичному архіві (Київ) виявлено унікальний документ — «Дело о передаче растений из Домбровицкой оранжереи в Ботанический сад Волынского лицея» (1833). Результаты анализу коллекции тропических та субтропических растений Дубровицького монастиря піарів розширюють наші знання про садівництво та викладання ботаніки на Волинському Поліссі в XIX ст.

Ключові слова: тропічні та субтропічні рослини, оранжерея, монастир піарів, м. Дубровиця.

XIX ст. — період розквіту садово-паркового мистецтва на Волині. Палацово-паркові ансамблі та монастирські сади добре вписалися в тогочасний волинський ландшафт. На жаль, пізніше більшість цих шедеврів ландшафтної архітектури були зруйновані, від них не залишилось не лише сліду на землі, а й документів. У зв'язку з цим наші знання про історію волинського садівництва є вкрай обмеженими та фрагментарними.

Виявлений у центральному державному історичному архіві (Київ) унікальний документ — «Дело о передаче растений из Домбровицкой оранжереи в Ботанический сад Волынского лицея» [1] — значно розширює наші уявлення про стан садово-паркового мистецтва та ботанічної науки на Волинському Поліссі у XIX ст. (рис. 1).

Документ пов'язаний із діяльністю монастиря ордену піарів у м. Дубровиця (в тодішньому написанні російською мовою — Домбровица, польська назва — Dubrowica або Dombrowica) на території нинішньої Рівненської області. Орден піарів було засновано у 1621 р. в Іспанії з метою християнського виховання юнацтва. Його назва походить від латинських слів *schola pia*, що в перекладі на українську мову означає

«набожна школа». Польський король Владислав IV Ваза звернувся до засновників ордену з проханням надіслати піарів для просвітницької роботи в Польщі, де вони облаштувались у 1642 р. У 1736 р. було засновано Литовську провінцію піарів, до якої належав монастир у Дубровиці. На той час місто входило до Брест-Литовського воєводства [5]. При монастирях діяли школи (колегіуми), в яких застосовували передові методи навчання. В школах навчалися діти з різних соціальних шарів та різних віросповідань. При школах існували бібліотеки, фізичні кабінети, ботанічні сади. Вихованцями

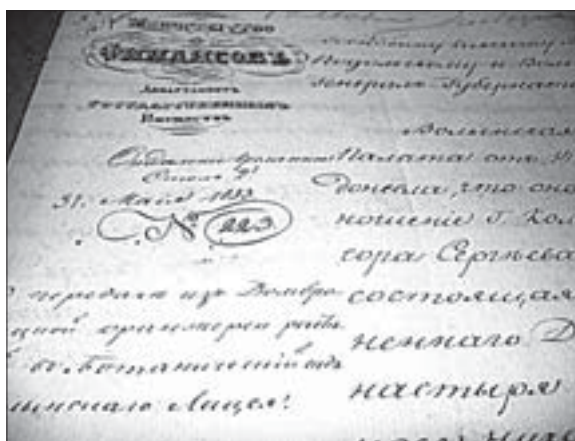

Рис. 1. Фрагмент копії архівного документа «Дело о передаче растений из Домбровицкой оранжереи в Ботанический сад Волынского лицея»

Рис. 2. Загальний вигляд Дубровицького монастиря (гравюра Наполеона Орди, 1855)

піарських шкіл були видатні особистості. Так, у школі піарів у м. Любешів (сучасна Волинська обл.) навчалися національний герой Польщі Тадеуш Костюшко та видатний ботанік, професор Віленського університету Станіслав Юндзілл [6].

Система шкільництва піарів високо цінувалась у світі. Неадекватно оцінювало роль піарів у суспільному житті лише російське самодержавство. В 1794 р. цариця Катерина II видала «височайший указ» генерал-губернатору Литви князю Респіну «Про порядок управління Великим Князівством Литовським», в якому, зокрема, згадувалися піари: «Як відомо, Віленська академія, а тим паче школи піарів страшними, богопротивними та згубними для всього роду людського впливами заразили литовське юнацтво, тому з глибокою прозорливістю перевіряти ці шкідливі училища, із самого навчання вилучати та викорінювати витікаюче від них зло. До цього маєте докласти всі старання та способи» [3].

У 1831–1842 рр. царська влада закрила всі піарські школи на території Російської

імперії. Окрім Дубровицького, на Волині функціонували ще два монастирі піарів — вже згадуваний Любешівський та Велико-Межирицький, на території сучасного Корецького району Рівненської області. При кожному з них були колеґіуми з бібліотеками, фізичними кабінетами та ботанічними садами [6, 11].

Дубровицький монастир піарів був заснований у 1684 р. На найвищому місці на мальовничому березі р. Горинь було побудовано дерев'яний храм Святого Іоанна Хрестителя, який невдовзі згорів. У 1695–1742 рр. покровитель піарів маршалок литовський Ян-Кароль Дольський побудував на цьому місці мурований костел, виділивши для цього 33 тис. злотих [11]. Велична споруда цього храму зображена на гравюрі Н. Орди [10] (рис. 2). Будівля храму та володіння монастиря зафіксовані на плані м. Дубровиця 1855 р. (рис. 3) [4]. Храм зберігся до наших днів і є окрасою сучасної Дубровиці.

Ян-Кароль Дольський передав Дубровицькому монастирю піарів значну частину своїх володінь. Його приклад насліду-

Рис. 3. План м. Дубровиця (1855 р.)

вали володарі Дубровиці графи Плятери, пани Вжосиловські та Ключевський. Марта Нарушевичева заповіла монастиреві 20 тис. злотих. Скарбник київський В. Прушеневський передав 50 тис. злотих [10]. Завдяки пожертвам та великим земельним наділам Дубровицький монастир піарів мав можливості для економічного і культурного розвитку.

Будівлі школи піарів розташувалися поблизу костелу. До нього прилягав ботанічний сад з оранжереями та парк, окремі вікові дерева якого збереглися до нашого часу. Школа при Дубровицькому монастирі піарів була однією з найкращих на Волині [5]. Окрім богословських предметів, у ній викладали філософію, логіку, математику, фізику, географію, історію, польську мову та літературу, російську, німецьку, французьку та латинську мови, малювання. Функціонував окремий юридичний клас. Був добре обладнаний фізичний кабінет. Щорічно в класах цієї школи навчалися до 150 учнів з різних соціальних шарів та різних віросповідань [8]. До послуг вчителів та учнів була

монастирська бібліотека, книжковий фонд якої нараховував 2 тис. томів.

Володарі Дубровиці графи Плятери, які були одними з найбільш освічених людей свого часу, опікувалися школою піарів і не шкодували коштів на придбання підручників та посібників, власним коштом утримували бідних учнів та преміювали кращих вчителів [4].

Вихованцями Дубровицької школи піарів були видатні польські філософи Казимір Нарбут, Аніон Довгїрд та поети Алоїз Фелінський, Ципріан Годевський, Лукаш Голембіовський [6, 7, 9, 11].

У зв'язку з польським повстанням 1831–1832 рр. Дубровицький монастир піарів було перепрофільовано у парафіяльний костел, а школу ліквідовано. Оранжереї і теплиці залишилися без догляду. В листі міністра фінансів до Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернаторів зазначалося, що «в іменні упраздненого Домбровицького монастиря оранжереї не приносять никаких доходов в казну» [1]. Спочатку планувалось «деревья и растения продать с публичного торга в

уездном городе Ровно» [1], а пізніше виникла ідея передати їх до ботанічного саду Волинського ліцею. На той час Волинський ліцей теж було ліквідовано. Його ботанічні колекції планувалося перевезти до Київського університету річковим шляхом по Горині та Прип'яті із зупинкою в Дубровиці, де до них мали додати колекції рослин Дубровицької оранжереї. Однак професор В. Бессер відмовився їх прийняти в зв'язку з тим, «что в каталоге оных растений не находится ни одной коллекции, нужной для лицейского ботанического сада» [1]. Зрештою було вирішено передати рослини до Київського палацового саду [1].

Згідно зі списком, наведеним у документі [1], до складу колекції входило 119 видів рослин, які зростали у оранжереї, та 57 види, які утримувались в теплицях.

Колекція, перелік зразків якої наведено у таблиці, є надзвичайно різноманітною. В ній представлені рослини 59 родин, 127 родів та 172 видів. Назви видів наведено з урахуванням системи APG III [12, 13].

За кількістю видів найповніше в колекції представлені родини Geraniaceae (16), Amaranthaceae (12) і Asparagaceae (12). Найбільшою кількістю родів представлені родини Amaranthaceae (10) і Asparagaceae (10), тоді як родина Geraniaceae представлена лише двома родами — *Pelargonium* і *Geranium*. Представники класу дводольних склали майже дві третини колекції.

Характерною особливістю колекції є відсутність рослин, які походять з регіонів з типовим тропічним кліматом, зокрема, відсутні тропічні орхідеї, папороті, фікуси, пальми, бромелієві, марантові, меластомові. Відносно нечисленна група ароїдних, бегоній, акантових. Незначною кількістю видів репрезентовані родини Cactaceae та Crassulaceae, які в сучасних колекціях ботанічних садів здебільшого представлені досить повно. Родина Arecaceae представлена лише єдиним видом — *Phoenix dactylifera*, поширеним у районах із середземноморським типом клімату.

Аналіз колекції за географічним походженням зразків виявив, що в ній репрезентовані різні регіони Земної кулі: Північна, Південна і Центральна Америка, Середземномор'я, Африка, включаючи Мадагаскар, Австралія, Індокитай. Найповніше представлена південноафриканська флора, зокрема флора Капської флористичної області, та інших регіонів світу, для яких характерний середземноморський тип клімату. Флори Південної Америки і Південно-Східної Азії представлені значно меншою кількістю видів, а флора Австралії та Мадагаскару — лише поодинокими видами.

У колекції найповніше представлена група цибулинних, кореневищних та бульбових геофітів.

Досить повно представлена група субтропічних деревних рослин, зокрема, *Laurus nobilis* (Lauraceae), *Myrtus communis*, *Melaleuca hypericifolia* (Myrtaceae), *Nerium oleander* (Apocynaceae), *Phoenix dactylifera* (Arecaceae), *Aucuba japonica* (Garryaceae), *Buxus bolearica* (Buxaceae), *Viburnum tinus* (Adoxaceae), *Punica granatum* (Lythraceae), *Hibiscus rosa-sinensis* (Malvaceae). Олеандр (*Nerium oleander*), який входить до цієї групи, є однією з найотруйніших рослин серед загальновідомих садових рослин.

Калина лавролиста (*Viburnum tinus*) у природі трапляється в районі Середземномор'я — в Європі (Португалія, Іспанія, Франція, Італія, Албанія, Греція), Північній Африці (Алжир, Марокко, Туніс, Лівія), на Середньому Сході (Ліван, Туреччина), а також на Азорських та Канарських островах. Оскільки ця рослина добре витримує обрізку, то нині її широко використовують у топіарному мистецтві. *Viburnum tinus* — популярна вічнозелена чагарникова рослина, яку широко культивують у регіонах із м'якою зимою. Цвіте взимку.

На нашу думку, добір рослин при формуванні колекції проведено таким чином, щоб влітку їх можна було вирощувати у відкритому ґрунті — у рокаріях або контейнерах, а взимку для їх утримання необхідна була

Перелік рослин колекції тропічних та субтропічних рослин Дубровицького монастиря

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростання/ Кліматичність особи	Поширення, життєва форма
Acanthaceae	<i>Justicia adhatoda</i> <i>Justicia furcata</i> <i>Justicia quadrifida</i> <i>Viburnum tinus</i>	<i>Justicia adhatoda</i> L. <i>Justicia furcata</i> Jacq. <i>Anisacanthus quadrifidus</i> (Vahl) Standl. Таксономічний статус не визначено <i>Viburnum tinus</i> L.	O/2 T/2 T/1 O/2	Пд.-Сх. Азія. Кущ Центр. Ам. Кущ Техас, північ Мексики. Кущ Середземномор'я. Вічнозелений кущ
Aizoaceae	<i>Mesembryanthemum aurantiacum</i> <i>Mesembryanthemum minimum</i> <i>Mesembryanthemum spectabile</i>	In review <i>Lampranus aurantiacus</i> (DC.) Schwantes In review <i>Sonophytum minimum</i> (Haw.) N.E. Br. <i>Lampranthus spectabile</i> (Haw.) N.E. Br.	O/2 O/1 O/2	Пд. Афр. Одно- або дворічна рослина Пд. Афр., Намібія. Сукулентна рослина Пд. Афр. Одно- або дворічна рослина
Amaranthaceae	<i>Chenopodium anthelminticum</i>	<i>Dysphania ambrosioides</i> (L.) Mosyakin & Clements	O/1	Центр. та Пд. Ам., Мексика. Однорічна або багаторічна рослина
Amaryllidaceae	<i>Amaryllis soccinea</i> <i>Amaryllis belladonna</i> <i>Amaryllis longifolia</i> <i>Amaryllis ornata</i>	<i>Rhodophiala chilensis</i> (L'Hér.) Traub <i>Amaryllis belladonna</i> L. <i>Ammocharis longifolia</i> (L.) Herb. <i>Crinum zeylanicum</i> L.	O/1 O/1 O/2 O/1	Чилі. Цибулинний геофіт Пд.-зх. частина Капської провінції. Бульбовий геофіт Від Намібії до Капської пров. Бульбовий геофіт Сейшели, Пд.-Зх. Індія, Шрі-Ланка. Бульбовий геофіт
	<i>Amaryllis equestris</i> <i>Amaryllis uniflora</i> <i>Amaryllis atamasco</i> <i>Amaryllis undulata</i> <i>Agapanthus multiflorus</i>	<i>Hippeastrum puniceum</i> (Lam.) Voss <i>Rhodophiala pratensis</i> (Poepp.) Traub <i>Zephyranthes atamasco</i> (L.) Herb. <i>Nerine undulata</i> (L.) Herb. <i>Agapanthus praecox</i> subsp. <i>Praecox</i>	O/1 O/3 O/1 O/1 O/6	Тропічна частина Пд. Ам. Бульбовий геофіт Чилі. Цибулинний геофіт США. Бульбовий геофіт Капська пров. Цибулинний геофіт Сх. частина Капської пров. До КваЗулу-Наталь. Геофіт
	<i>Crinum americanum</i> <i>Pancratium biflorum</i> <i>Pancratium illuycicum</i>	<i>Crinum americanum</i> L. <i>Pancratium biflorum</i> Roxb. <i>Pancratium illuycicum</i> L.	T/1 T/1 T/1	Від США до Мексики, Карибські о-ви. Бульбовий геофіт Індія, Шрі-Ланка, Китай. Цибулинний геофіт Корсика, Сардинія, Капрі. Бульбовий геофіт

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростання/ Кліматичні особливості	Поширення, життєва форма
Асорулеае	<i>Stapelia hirsuta</i>	<i>Stapelia hirsuta</i> L.	T/1	Напіваридні області Пд. та Пд.-Зх. Афр. Багаторічний сукулент
	<i>Stapelia conspurcata</i>	<i>Stisseria conspurcata</i> (Willd.) Kuntze	T/1	Ендем Мадагаскару. Вічнозелена
	<i>Vinca rosea</i>	<i>Catharanthus roseus</i> (L.) G. Don	T/1	Трав'яниста рослина або кущ
	<i>Nerium oleander</i>	<i>Nerium oleander</i> L.	O/12	Субтропіки від Марокко та Португалії до Пд. Китаю. Вічнозелений кущ
	<i>Stapelia deflexa</i>	Таксономічний статус не визначено, можливо, <i>Gonostemon deflexus</i> (Jacq.) P.V. Heath	T/1	Пд. Афр. Багаторічна сукулентна рослина
	<i>Stapelia speciosa</i>	Таксономічний статус не визначено, ймовірно, <i>Orbea speciosa</i> L.C. Leach	T/1	«
Арасеае	<i>Calla aethiopica</i>	<i>Zantedeschia aethiopica</i> (L.) Spreng.	O/3	Пд. Афр. Бульбовий геофіт
	<i>Arum dracunculoides</i>	<i>Dracunculus vulgaris</i> Schott	T/1	Пд. і Центр. Європа до Туреччини та Алжиру. Бульбовий геофіт
	<i>Caladium arborescens</i>	<i>Montrichardia arborescens</i> (L.) Schott	T/1	Троп. Ам. Нанофанерофіт або фанерофіт
	<i>Caladium auritum</i>	<i>Synedon auritum</i> (L.) Schott	T/1	Великі Антильські о-ви. Ліана
Араліаеае	<i>Hedera helix</i>	<i>Hedera helix</i> L.	O/2	Європа, Зх. Азія. Витка рослина
Арекасеае	<i>Phoenix dactylifera</i>	<i>Phoenix dactylifera</i> L.	T/1	Аравійський п-в до Пд. Пакистану. Фанерофіт
Аспарагацеае	<i>Agave americana</i>	<i>Agave americana</i> L.	O/1	Південь США до Мексики. Сукулентний гемікриптофіт
	<i>Eucomis punctata</i>	<i>Eucomis comosa</i> (Houtt.) Wehrh.	O/1	Сх. частина Капської пров., до КваЗулу-Наталь. Бульбовий геофіт
	<i>Ruscus racemosus</i>	<i>Danae racemosa</i> (L.) Moench	O/1	Туреччина, Сирія, Закавказзя, Іран. Нанофанерофіт
	<i>Ruscus aculeatus</i>	<i>Ruscus aculeatus</i> L.	O/1	Макаронезія до Середземномор'я, Зх. і Пд.-Центр. Європа до Кавказу. Кореневищний геофіт
	<i>Ruscus hypoglossum</i> L.	<i>Ruscus hypoglossum</i> L.	O/2	Пд. і Центр. Європа, до пн. Туреччини. Кореневищний геофіт
	<i>Sansevieria rosea</i>	<i>Reineckea carnea</i> (Andrews) Kunth	O/2	Китай, Японія. Кореневищний геофіт

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови вирощування/особливості	Поширення, життєва форма
	<i>Scilla peruviana</i>	<i>Scilla peruviana</i> L.	О/1	Зх. і Центр. Середземномор'я. Цибулинний геофіт
	<i>Albusa major</i>	<i>Albusa canadensis</i> (L.) F.M. Leight	T/1	Капська пров. Бульбовий геофіт
	<i>Aloe zeylanica</i>	<i>Sansevieria zeylanica</i> (L.) Willd.	T/1	Пд. Індія, Шрі-Ланка. Кореневищний геофіт
	<i>Aloe hyacinthoides</i>	<i>Sansevieria hyacinthoides</i> (L.) Druce	T/1	Від Кенії до Пд. Афр. Кореневищний геофіт
	<i>Ornithogalum abyssinicum</i>	<i>Ornithogalum abyssinicum</i> Fresen.	O/2	Ефіопія. Бульбовий геофіт
	<i>Yucca gloriosa</i>	<i>Yucca gloriosa</i> L.	O/1	Пд.-Сх. частина США. Нанофанерофіт
Asteraceae	<i>Santolina rosmarinifolia</i>	<i>Santolina rosmarinifolia</i> L.	O/2	Середземномор'я. Вічнозелений кущ
	<i>Santolina chamaecyparissus</i>	<i>Santolina chamaecyparissus</i> L.	O/3	«
	<i>Eriosephalus africanus</i>	<i>Eriosephalus africanus</i> L.	О/3	Пд. Афр. Напівкущ
	<i>Purethrum tenuifolium</i>	<i>Tanacetum corymbosum</i> subsp. <i>achilleae</i> (L.) Greuter	O/3	Європа. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Chrysanthemum indicum</i>	<i>Chrysanthemum indicum</i> L.	O/10	Китай, Індія, Японія, Корея, Непал, Росія. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Arctotis superba</i>	<i>Arctotheca calendula</i> (L.) Levyns	O/1	Капська пров. Багаторічна рослина
	<i>Sonchus fruticosus</i>	<i>Sonchus fruticosus</i> L.f.	O/2	О. Мадейра. Кущ
	<i>Sphaeranthus amaranthoides</i>	Таксономічний статус не визначено	O/2	Відомий лише зі Шрі-Ланки та Пд. Індії. Одарічна рослина
Basellaceae	<i>Basella cordifolia</i>	<i>Basella alba</i> L.	T/1	Троп. Азія. Ліана
Begoniaceae	<i>Begonia discolor</i>	<i>Begonia grandis</i> subsp. <i>grandis</i>	T/1	Від Малайзії до Китаю та Японії. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Begonia dichotoma</i>	<i>Begonia dichotoma</i> Jacq.	T/2	Венесуела. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Begonia argutostigma</i>	<i>Begonia maculata</i> Raddi	T/1	Бразилія. Багаторічна трав'яниста рослина

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умовня утримання/ Кількість особин	Поширення, життєва форма
Brassicaceae	<i>Iberis sempervirens</i> <i>Mesembryanthemum</i> <i>rugioniforme</i>	<i>Iberis sempervirens</i> L. <i>Physaria integrifolia</i> (Rollins) Lichvar	O/3 O/2	Середземномор'я. Напівкущ США. Багаторічна трав'яниста рослина
Bromeliaceae	<i>Ananas comosus</i>	<i>Ananas comosus</i> (L.) Merr.	T/3	Від Пд.-Сх. і Пд. Бразилії до Парагваю. Гемікриптофіт
Buxaceae	<i>Buxus bolearicus</i>	<i>Buxus bolearica</i> Lam.	O/1	Балеарські о-ви. Кущ або дерево
Cactaceae	<i>Cactus flagelliformis</i>	<i>Disocactus flagelliformis</i> (L.) Barthlott	O/1	Високігірні райони Мексики. Багаторічна сукулентна рослина, епіфіт
	<i>Cactus peruvianus</i>	<i>Cereus perandus</i> (L.) Mill.	O/1	Пд.-Ам. Багаторічна сукулентна рослина
	<i>Cactus spinosissimus</i>	Таксономічний статус не визначено; ймовірно, <i>Opuntia spinosissima</i> Mill.	T/2	США (Флорида). Сукулент
	<i>Cactus alatus</i>	<i>Rhipsalis raphurtera</i> Pfeiff.	T/1	Пд.-Ам. Багаторічна сукулентна рослина, епіфіт
	<i>Cactus cruciformis</i>	<i>Lepismium cruciforme</i> (Vell.) Miq.	T/1	Аргентина, Бразилія, Парагвай. Субтропічні або тропічні низинні ліси.
	<i>Cactus grandiflorus</i>	<i>Selenicereus grandiflorus</i> (L.) Britton & Rose	T/1	Багаторічна сукулентна рослина
	<i>Cactus fascicularis</i>	Таксономічний статус не визначено, ймовірно, <i>Echinocactus fascicularis</i> (Meuser) Steud.	O/1	Ангильські о-ви, Мексика, Центр. Ам. Бага- торічна сукулентна рослина, епіфіт
	<i>Cactus glomeratus</i>	Таксономічний статус не визначено, ймовірно, <i>Mammillaria glomerata</i> DC.	T/3	Чилі. Сукулентна рослина
Campanulaceae	<i>Lobelia splendens</i>	<i>Lobelia cardinalis</i> L.	O/2	Центр. Ам. Сукулентна рослина
Caryophyllaceae	<i>Agrostemma coronaria</i> 'Flore Pleno'	<i>Lychnis viscaria</i> var. <i>flore pleno</i>	O/1	Від пд. Канади до пн. Колумбії. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Dianthus caryophyllus</i>	<i>Dianthus caryophyllus</i> L.	O/15	Зх. Європа. Багаторічна трав'яниста рос- лина
Celastraceae	<i>Celastrus multiflorus</i> Lam.	<i>Gymnosporia heterophylla</i> (Eckl. & Zeyh.) Loes	O/1	Середземномор'я. Багаторічна рав'яниста рослина
Commelinaceae	<i>Tradescantia discolor</i>	<i>Tradescantia spathacea</i> Sw.	T/1	Ефіопія, Судан, Конго до Капської пров., Мадагаскар, о. Святої Єлени. Листопадне дерево
				Від Пд.-Сх. Мексики до Гватемали. Хамерфіт

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростаючість/ особливості	Поширення, життєва форма
Crassulaceae	Sempervivum glutinosum Aiton	Aeonium glutinosum (Aiton) Webb & Berthel.	O/1	O. Мадейра. Багаторічна сукулентна рослина
	Sedum sempervivum Ledeb.	Rosularia sempervivoides (Fisc. ex M. Bieb.) Boriss.	O/1	Зх. Азія, Кавказ. Багаторічна трав'яниста рослина
	Cotyledon orbiculata	Cotyledon orbiculata L.	T/1	Пд. Афр. Багаторічна сукулентна рослина
	Crassula lactea	Crassula lactea Aiton	T/1	«
Cupressaceae	Thuja occidentalis	Thuja occidentalis L.	O/1	Пн.-Сх. США, пд.-сх. Канади. Вічнозелене дерево
	Cupressus sp.	Cupressus sp.	O/2 вел.; 20 малих	Пн. півкуля. Вічнозелене дерево
Cyperaceae	Cyperus alternifolius	Cyperus alternifolius L.	T/3	Сх. Мадагаскар. Гемікриптофіт або кореневищний геофіт
	Eriophorum japonicum	Scirpus maximowiczii C.V. Clarke	O/4	Від Сибіру до Японії. Гемікриптофіт або кореневищний геофіт
Euphorbiaceae	Euphorbia lathyris	Euphorbia lathyris L.	T/1	Пд. частина Європи, пн.-зх. Афр., на схід до Китаю. Дворічна рослина
Fabaceae	Medicago arborens	Medicago arborea L.	O/2	Європейська частина, особливо Середземномор'я. Кущ
	Psoralea arphylla	Таксономічний статус не визначено	O/1	Капська провінція. Кущ
	Mimosa glauca	Leucaena leucosephala (Lam.) De Wit	T/1	Мексика, Беліз, Гватемала. Дерево
Geraniaceae	Aucuba japonica	Aucuba japonica Thunb.	O/2	Китай, Японія. Кущ
	Pelargonium radula	Pelargonium radula (Cav.) L'Hér.	O/1	Малайзія. Багаторічний геофіт
	Geranium triste	Pelargonium triste Ait.	O/1	Пд. Афр. Багаторічний геофіт
	Pelargonium fulgidum	Таксономічний статус не визначено	O/3	«
	Pelargonium zonale	Pelargonium zonale (L.) L'Hér.	O/3	«
	Pelargonium × mutrifolium	Таксономічний статус не визначено	O/1	«
	Pelargonium camphoratum	Таксономічний статус не визначено	O/1	«
	Pelargonium grandiflorum	Таксономічний статус не визначено, ймовірно, Geranium grandiflorum (Andrews) Kuntze	O/1	«
	Pelargonium delphinifolium	Таксономічний статус не визначено	O/2	«

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови утримання/особливості	Поширення, життєва форма
	<i>Pelargonium roseum</i>	Таксономічний статус не визначено	О/1	«
	<i>Pelargonium variegatum</i>	Таксономічний статус не визначено	О/2	«
	<i>Pelargonium inquinans</i>	Таксономічний статус не визначено	О/1	«
	<i>Pelargonium capitatum</i>	<i>Pelargonium capitatum</i> (L.) L'Hér.	О/1	«
	<i>Pelargonium odoratissimum</i>	<i>Pelargonium odoratissimum</i> (L.) L'Hér.	О/1	«
	<i>Pelargonium gibbosum</i>	<i>Geranium geraniifolium</i> (L.) Kuntze	О/1	«
	<i>Pelargonium coccineum</i>	Таксономічний статус не визначено	О/1	«
	<i>Pelargonium acetosum</i>	Таксономічний статус не визначено	О/1	«
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea</i> sp.	<i>Hydrangea</i> sp.	О/20	«
Hydroxylaceae	<i>Hydroxylis sobolifera</i>	<i>Hydroxylis sobolifera</i> Jacq.	Т/1	Пд. і Сх. Азія, Америка. Кущ
Hypericaceae	<i>Hypericum hircinum</i>	<i>Hypericum hircinum</i> L.	О/1	Капська пров. Бульбовий геофіт
Iridaceae	<i>Ferraria undulata</i> L.	<i>Ferraria crispa</i> subsp. <i>crispa</i>	О/1	Середземномор'я. Напіввічнозелений кущ
				Пд.-Зх. частина Капського царства. Бульбовий геофіт
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	<i>Punica granatum</i> L.	О/2	Передня Азія. Дерево
Lamiaceae	<i>Sideritis canariensis</i>	<i>Sideritis canariensis</i> L.	О/2	Капські о-ви
	<i>Teucrium multiflorum</i>	<i>Teucrium chamaedrys</i> subsp. <i>chamaedrys</i>	О/1	Європа, Близький Схід. Вічнозелена багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Salvia splendens</i>	<i>Salvia splendens</i> Sellow ex Roem. & Schult.	О/2	Бразилія. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Stachys rugosa</i>	<i>Stachys rugosa</i> Aiton	О/1	Пд. Афр. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Rosmarinus officinalis</i>	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	О/1	Середземномор'я.
	<i>Salvia variegata</i>	<i>Salvia pratensis</i> subsp. <i>pratensis</i>	О/2	Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Plectranthus fruticosus</i>	<i>Plectranthus fruticosus</i> L'Her.	О/1	Європа, Зх. Азія, Пн. Афр.
	<i>Vitex agnus-castus</i>	<i>Vitex agnus-castus</i> L.	О/1	Багаторічна трав'яниста рослина
				Пд. Афр. Багаторічна трав'яниста рослина
				Середземномор'я. Багаторічна трав'яниста рослина

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростаючість/ особливості	Поширення, життєва форма
	<i>Vitex altissima</i>	<i>Vitex altissima</i> L.f.	О/1	Пд.-Сх. Азія. Листопадне дерево
	<i>Lavandula dentata</i>	<i>Lavandula dentata</i> Mill.	О/1	Середземномор'я. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Salvia carnosa</i>	<i>Salvia dorrii</i> var. <i>incana</i> (Benth.) Strachan	О/3	США. Кущ, напівкущ
Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i>	<i>Laurus nobilis</i> L.	О/1	Середземномор'я. Субтропічне дерево або кущ
Malvaceae	<i>Hermannia decumbens</i>	<i>Hermannia decumbens</i> Willd. ex Spreng.	О/1	Зх. частина Капської пров. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i>	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L.	О/1	Сх. Азія. Вічнозелений кущ або невелике дерево
Melanthaceae	<i>Melianthus minor</i>	Таксономічний статус не визначено	О/1	Пд. Афр., Індія. Напівкущ
Musaceae	<i>Musa paradisiaca</i>	<i>Musa x paradisiaca</i> L.	Т/1	Від Індії-Малайзії до пн. Австралії. Багаторічна трав'яниста рослина
Myrtaceae	<i>Melaleuca hypericifolia</i>	<i>Melaleuca hypericifolia</i> Sm.	О/1	Новий Пд. Уельс, Австралія. Кущ
	<i>Myrtus communis</i>	<i>Myrtus communis</i> L.	О/1	Пд. Європа, Пн. Афр. Вічнозелений кущ або дерево
Oleaceae	<i>Jasminum turneri</i>	<i>Jasminum longipetalum</i> King & Gamble	О/1	Пн.-Сх. Австралія. Багаторічна витка рослина
	<i>Jasminum azoricum</i>	<i>Jasminum azoricum</i> L.	О/1	О. Мадейра. Багаторічна витка рослина
	<i>Jasminum odoratissimum</i>	<i>Jasminum odoratissimum</i> L.	О/1	Канарські о-ви. Вічнозелений кущ або невелике дерево
	<i>Jasminum humile</i>	<i>Jasminum humile</i> L.	О/1	Афганістан, Гімалаї, Зх. Китай. Напіввічнозелений кущ
	<i>Olea europaea</i>	<i>Olea europaea</i> L.	О/1	Пд. Європа, Афр., пд. Азія, Австралія. Вічнозелене дерево або кущ
Passifloraceae	<i>Passiflora caerulea</i>	<i>Passiflora caerulea</i> L.	О/1	Пд. Ам. Листопадна або напіввічнозелена витка трав'яниста рослина
	<i>Passiflora holosericea</i>	<i>Passiflora holosericea</i> L.	О/2	Троп. Ам. Листопадна або напіввічнозелена витка трав'яниста рослина
Phytolaccaceae	<i>Rivina humilis</i>	<i>Rivina humilis</i> L.	Т/1	Центр. Ам., троп. Пд. Ам. Багаторічна вічнозелена рослина

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростання/ Кількість осіб	Поширення, життєва форма
Piperaceae	<i>Piper blandum</i>	<i>Piperomia blanda</i> (Jacq.) Kunth	O/1	Пантропічне поширення. Багаторічна трав'яниста рослина
Plumbaginaceae	<i>Piper petersianifolium</i>	Таксономічний статус не визначено	O/2	Пд.-Ам. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Plumbago zeylanica</i>	<i>Plumbago zeylanica</i> L.	O/1	Пантропічне поширення. Багаторічна трав'яниста рослина
Poaceae	<i>Plumbago rosea</i>	<i>Plumbago indica</i> L.	O/1	Пд.-Сх. Азія. Багаторічний вічнозелений кущ
	<i>Arundo donax</i> var. <i>Variegata</i>	<i>Arundo donax</i> L.	T/2	Сх. і Пд. Азія. Багаторічна трав'яниста рос- лина
Polygonaceae	<i>Panicum plicatum</i>	<i>Setaria plicata</i> (Lam.) T. Cooke	T/2	Китай, Японія, Таїланд, Індія, Непал. Гемікриптофіт
	<i>Coccoloba uvifera</i>	<i>Coccoloba uvifera</i> (L.) L.	T/1	Тропічна Ам., Карибські о-ви, Флорида, Багамські о-ви, Бермуди. Вічнозелений кущ
Polyodiaceae	<i>Rumex acetosella</i>	<i>Rumex acetosella</i> L.	T/1	Євразія. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Polypodium aureum</i>	<i>Phlebodium aureum</i> (L.) J. Sm.	O/1	Троп. та субтроп. регіони Пн. та Пд. Ам. Багаторічна кореневищна рослина
Primulaceae	<i>Primula auricula</i>	Таксономічний статус не визначено	O/3	Центр. Європа. Багаторічна трав'яниста рослина
Rosaceae	<i>Rosa semperflorens</i>	<i>Rosa chinensis</i> var. <i>semper-florens</i> (Cur- tis) Koehne	O/10	Пд.-Зх. Китай. Багаторічний кущ
Rutaceae	<i>Rosa chinensis</i>	<i>Rosa chinensis</i> Jacq.	O/1	«
	<i>Cneorum tricocon</i>	<i>Cneorum tricocon</i> L.	O/1	Зх. Середземномор'я. Вічнозелений кущ
Saxifragaceae	<i>Citrus limon</i>	<i>Citrus limon</i> (L.) Burm.	O/33	Тропічні о-ви Тихого океану. У дикої формі ста- ні невідомий. Вічнозелене дерево
	<i>Citrus sinensis</i>	<i>Citrus sinensis</i> (L.) Osbeck	O/2	Пд. Китай. Вічнозелене дерево
	<i>Saxifraga sarmentosa</i>	<i>Saxifraga stolonifera</i> Curtis	O/1	Азія. Багаторічна трав'яниста рослина
Scrophulariaceae	<i>Buddleja salicifolia</i>	<i>Buddleja thyrsooides</i> Lam.	O/1	Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай. Кущ
Smilacaceae	<i>Capraria biflora</i>	<i>Capraria biflora</i> L.	T/3	Центр. і Пд. Ам. до Болівії, Галапагоські о-ви. Багаторічна трав'яниста рослина
	<i>Smilax aspera</i>	<i>Smilax aspera</i> L.	O/1	Мексика, Центр. Афр., Середземномор'я (Європа), помірні та троп. Азія. Багаторіч- ний вічнозелений кущ

Продовження таблиці

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови зростання/ Кількість осіб	Поширення, життєва форма
Solanaceae	Cestrum parqui	Cestrum parqui L'Hér.	O/1	Центр. та Пд. Ам. Листопадний, напіввічно-зелений кущ
	Cestrum laurifolium	Cestrum laurifolium L'Hér.	T/1	«
	Datura arborea	Brugmansia arborea (L.) Lagerh.	O/1	Пд. частина Колумбії, Еквадор, Перу, зх. частина Болівії. Вічнозелений кущ або невелике дерево
	Solanum pseudocaspicum	Solanum pseudocaspicum L.	O/1	Від Мексики до Бразилії, Аргентини та Уругваю. Багаторічний напівкущ
	Solandra grandiflora	Solandra grandiflora Sw.	T/1	Мексика. Багаторічна витка рослина
	Solanum fruticosum	Solanum bahamense L.	T/1	Карибські о-ви. Дерево, кущ, напівкущ
Tamaricaceae	Tamarix germanica	Myricaria germanica (L.) Desv.	O/1	Євразія. Кущ
Tropealaceae	Tropeolum 'Flore-pleno'	Tropeolum 'Flore-pleno'	O/1	Пд. і Центр. Ам. Однорічна трав'яниста рослина
Verbenaceae	Lantana mixta	Lantana camara L.	T/1	Центр. і Пд. Ам. Багаторічна трав'яниста рослина
	Lantana nivea	Lantana nivea Vent.	T/1	Аргентина, Уругвай. Багаторічна трав'яниста рослина
	Lantana camara	Lantana camara L.	T/3	Мексика, Центр. та Пд. Ам., Великі Андські о-ви, Багамські о-ви. Багаторічна трав'яниста рослина
	Duranta ellisiae	Duranta erecta L.	T/1	Від Мексики до Пд. Ам., Карибські о-ви. Дерево, кущ
Xanthorrhoeaceae	Aloe arborea	Aloe arborescens Mill. subsp. arborescens	T/1	Ендем пд.-сх. Пд. Афр. Багаторічна сукулентна рослина
	Aloe arborescens	Aloe arborescens Mill.	O/1	Сх. частина Пд. Афр. Сукулентний наофанерофіт
	Aloe mitriformis	Aloe perfoliata L.	T/1	Пд.-зх., пд. Капської провінції. Сукулентний хамерфіт
	Aloe variegata	Aloe variegata L.	O/1	Пд. Афр., Намібія. Сукулентний хамерфіт
	Aloe succotrina	Aloe succotrina Lam.	O/1	Пд.-зх. Капська провінція. Сукулентний хамерфіт або наофанерофіт
	Aloe andringitrensis	Aloe andringitrensis H. Perrier	O/1	Пд.-центр. частина Мадагаскару. Сукулентний гемікриптофіт або хамерфіт

Родина	Оригінальна назва	Сучасна назва	Умови утримання/ Кліматичні особини	Поширення, життєва форма
Zingiberaceae	<i>Dianella nemorosa</i>	<i>Dianella ensifolia</i> (L.) DC.	T/1	Пд.-Сх. Азія, Австралія, Мадагаскар, Коморські та Маскаренські о-ви. Вічнозелений напівкущ
	<i>Globba</i> sp.	<i>Globba</i> sp.	T/2	Троп. Азія. Гемікриптофіт

Примітка: О — оранжерея; Т — теплиця.

температура, яка не перевищувала 10 °С. Таке утримання було прийнятним для великої групи видів — типових субтропічних рослин.

Самшит болеарський (*Buxus bolearicus*) є досить морозостійким: витримує температуру до -18...20 °С. Декоративна рослина, придатна для формування солітерів та створення невеликих груп, високих бордюрів і живоплотів. Його вирощують на Південному березі Криму та Чорноморському узбережжі Кавказу. Менш морозостійкий, ніж інші види самшиту.

Досить морозостійким є гранат (*Punica granatum*) — деревна субтропічна рослина.

За температури 10–14 °С взимку можна утримувати в теплицях сукулентні рослини, наприклад, представників роду *Stapelia*. Влітку, якщо дозволяє клімат, їх можна вирощувати у рокаріях.

Значна частина рослин могла протягом зимового періоду зберігатись у прохолодному місці. Зокрема, це стосується видів роду *Lampranthus* (*Aizoaceae*). Більшість видів цього роду трапляються в Південній Африці. З часом лампрантуси стали популярними кімнатними рослинами, оскільки не потребують складного догляду і відзначаються декоративними квітками. Лампрантуси — дуже невибагливі рослини. Головна умова їх культивування — забезпечення зимового періоду спокою. Для цього рослину слід перенести у прохолодне і світле приміщення. Влітку рослини можна вносити на вулицю, оскільки вони добре витримують спеку, однак взимку під час періоду спокою температура у приміщенні має становити близько 10 °С.

Lampranthus spectabilis, представлений у колекції, є одним з найпоширеніших у культурі видів роду. Нині ця рослина є надзвичайно популярною. Існують сорти з різноманітним забарвленням квіток.

У колекції представлений також рід *Sonophytum*, до якого належать найдрібніші рослини цієї родини, які сягають лише кількох міліметрів.

Зниження температури до 2 °С можуть витримувати рослини *Cocoloba uvifera* (Polypogonaceae). Ця рослина, наявна майже в кожній колекції тропічних рослин, є надзвичайно цікавою, оскільки вона є стійкою до вітру, помірного затінку, виявляє високу толерантність до засолення ґрунту, тому в тропічних регіонах її широко застосовують для укріплення берегів, а також як декоративну рослину. *C. uvifera* — дводомна рослина, тобто для отримання плодів потрібні різностатеві особини.

Представник родини Crassulaceae — *Aeonium glutinosum*, батьківщиною якого є Мадейра, може протягом нетривалого часу витримувати зниження температури до -2 °С. *Rosularia sempervivoides* з цієї ж родини ідеально підходить для вирощування у рокаріях і може у відкритому ґрунті витримувати зниження температури до -12 °С.

Аналогічним чином можна вирощувати *Catharanthus roseus* (Apocynaceae). Цю рослину, яку давно культивують як декоративну та лікарську, зокрема її використовують у аюрведичній медицині, цінують у зв'язку з холодостійкістю, посухостійкістю і толерантністю за умов дефіциту елементів живлення у ґрунті. Популярна у субтропічних садах, де температура повітря ніколи не знижується нижче за 5–7 °С. У літній період цю рослину можна вирощувати у контейнерах у відкритому ґрунті.

Для деревної рослини *Hibiscus rosa-sinensis* (Malvaceae) зниження температури в оранжереї нижче за 10 °С є критичним.

Надзвичайно цікавий вид *Brugmansia arborea* (Solanaceae), природний ареал якого охоплює південну частину Колумбії, Еквадор, Перу, західну частину Болівії. Може витримувати легкі заморозки. Вид холодостійкий і посухостійкий. У межах природного ареалу рівень опадів становить від 400 до 1400 мм, а на висоті 2000–3000 м н. р. м., де ростуть рослини, частим явищем є заморозки. Цей вид є одним з найвитриваліших видів роду *Brugmansia*.

Anisacanthus quadrifidus — представник родини Acanthaceae — посухо- та холодостійкий кущ, який може зростати на різних типах ґрунтів, а також придатний для контейнерної культури. Рослина добре формується, а обрізка сприяє рясному цвітінню.

На окрему увагу заслуговують представники родини Cactaceae. Незважаючи на те, що в цій колекції представлені лише 8 видів, усі вони певною мірою є унікальними. *Disocactus flagelliformis* — найпоширеніший у культурі вид роду. Походить з високогірних плато Мексики, тому рослини цього виду здатні витримувати зниження температури до 3 °С. Цей епіфітний кактус культивують по всій Латинській Америці. На відміну від попереднього виду *Selenicereus grandiflorus* (Cactaceae), відомий під назвою «королева ночі», є надзвичайно рідкісним у природі. Вчені вважають, що більшість рослин, які культивують під цією назвою в оранжерейних колекціях, належать до інших видів чи мають гібридне походження. Ще один представник родини Cactaceae — *Opuntia spinosissima* — в природі перебуває на межі зникнення: у природній популяції (Флорида, Little Torch Key) цього виду нараховується лише 13 рослин. Дослідження виявили, що це стерильний поліплоїд і що всі 13 рослин — це вегетативне потомство однієї особини [9].

Lobelia cardinalis (Campanulaceae), яка походить із субтропічних зон Північної Америки, має широкий спектр застосування. Цю рослину вирощують в акватераріумах, палюдаріумах, в оранжерейних басейнах або присадибних ставках. Виду притаманна орнітофілія.

Групу видів (*Iberis semperflorens*, *Santolina* sp. (Brassicaceae) та ін.), ймовірно, використовували для зовнішнього озеленення (зокрема, для створення гірських садів). *I. semperflorens* — вічнозелений напівкущ — ендем півдня Апеннінського півострова та Сицилії — становить певний інтерес для вирощування у контейнерах

та для зовнішнього озеленення. Можливо, цей вид використовували для створення гірських садів. З цією ж метою, ймовірно, застосовували рослини *Lychnis viscaria* (Caryophyllaceae).

Унікальним, на нашу думку, є факт наявності в колекції особини *Montrichardia arborescens* (Araceae) — одного з двох видів роду, який рідко представлений у сучасних колекціях ботанічних садів. Стебло рослини може сягати 3 м заввишки, а діаметр при основі — 25 см. Через особливості екології цього виду, який зростає вздовж берегів річок у тропічній Америці, його надзвичайно складно утримувати за умов оранжерейної культури.

З часу створення цієї унікальної колекції багато видів рослин, раніше представлених у природі великими популяціями, нині стали надзвичайно рідкісними у природі, тоді як інші види виявляють ознаки інвазійності *in situ*.

Група видів колекції є надзвичайно різноманітною. Чіткого принципу її створення не виявлено. Крім ендемічних та рідкісних видів, у колекції представлені види, що є інвазійними, зокрема *Dysphania ambrosioides*, *Arctotheca calendula* (Asteraceae). Останній вид, первинний ареал якого розташований у Капській провінції, нині має статус інвазійного. Дуже швидко поширюється у Каліфорнії, де є злісним бур'яном, як і в Австралії.

Відділ папоротеподібних представлений лише одним видом — *Phlebodium aureum*. Це єдиний вид роду, поширений у Північній Америці. Цей епіфітний вид папоротеподібних, який колонізує крони дерев у тропічних дощових лісах і низькорослих пальм у субтропічних лісах, ідеально підходить для культивування за умов захищеного ґрунту. Крім того, рослини цього виду є досить витривалими (можуть добре рости навіть за нічної мінімальної температури 5 °С).

Багато видів тропічних рослин, які вирощували як кімнатні рослини, у тропічних регіонах натуралізувалися (поза межами

природного ареалу) або стали інвазійними. Наприклад, *Solanum pseudocarpicum*, який надзвичайно поширився в Австралії та Новій Зеландії. Натомість у Сингапурі цю рослину, плоди якої є отруйними, використовують як традиційне дерево під час святкування Нового року за місячним календарем.

У багатьох тропічних регіонах світу натуралізувалися *Catharanthus roseus*, *Duranta erecta*, *Lantana camara* (Verbenaceae), *Euphorbia lathyris* (Euphorbiaceae). Останній часто відносять до інвазійних рослин. У м'якому помірному, субтропічному і тропічному кліматі обох півкуль, особливо в Середземномор'ї, натуралізувався *Arundo donax*.

Серед видів деревних рослин цікавим є *Leucaena leucosephala* (Mimosaceae) з родини Fabaceae. Ця рослина дуже швидко росте і в аридних районах Тайваню, Гавайських островів, островів Фіджі, на півночі Австралії, а також у Південній Америці та в Європі виявляє інвазійні властивості. Молоді дерева протягом 2–3 років можуть досягти 6 м заввишки, тому їх здебільшого вирощують для отримання біомаси.

Викликає подив наявність у колекції *Rumex acetosella* — природного євразійського виду, широко розповсюдженого у північній півкулі. Наявність цього виду в списку можна пояснити лише помилкою укладачів. У XIX ст. в оранжереях на Воліні вирощували *Rumex lunaria* [2] — ендемік Канарських островів. Цей високодекоративний кущ досягає висоти 3 м і відзначається унікальними плодами, які за формою нагадують місяць. Очевидно, саме цей вид був наявний у Дубровицькій оранжереї, а не *R. acetosella*.

Vitex agnus-castus (Lamiaceae), представлений у колекції, — один з кількох видів роду *Vitex*, які зростають в умовах помірного клімату, на відміну від решти видів, що є тропічними та субтропічними.

Цілком логічно, що в колекції є зразки рослин, які першими потрапили до Європи і були введені в культуру. Зокрема, в 1783 р.

в Європі (Британія) було інтродуковано жіночу особину дводомного виду *Aucuba japonica*, насамперед для теплиць з обігрівом. У XIX ст. її широко культивували під назвою «золота рослина». Вже протягом кількох століть *Aucuba japonica* цінують за витривалість — здатність витримувати посуху, затінення, стійкість до полютантів та засолення.

Унікальність колекції полягає в тому, що в ній значну частку становлять види, які походять з Капського флористичного царства. Багато видів цієї флори є рідкісними і мають локальне поширення. Саме в межах цього флористичного царства відзначено унікальний тип рослинності — фінбос (фінбош) — південноафриканський еквівалент каліфорнійського чапаралю. Клімат цієї частини світу нагадує середземноморський: рівень опадів становить близько 1450 мм на рік.

У Капській провінції широко представлена родина Geraniaceae: рід *Pelargonium* у флорі цього регіону представлений 250 видами, з яких 16 зростали в колекції Дубровицького монастиря. *Pelargonium triste* — перший вид роду *Pelargonium*, який було введено в культуру. В літературі є відомості про те, що, можливо, до Ботанічного саду Лейдена у 1600 р. цю рослину було завезено кораблями, які зупинялися на Мисі Доброї Надії. *Pelargonium capitatum* — традиційна декоративна рослина, котру культивують як джерело отримання ефірної олії. У природних умовах на півдні Африки входить до складу типового рослинного угруповання — фінбосу. *Pelargonium capitatum* є одним з видів, які надзвичайно поширилися в південно-західних районах Західної Австралії, що становить велику проблему, оскільки рослини цього виду проникають у природні угруповання банксії.

У фінбосі на виходах гірських порід трапляється *Aloe perfoliata* (Asparagaceae), представлений у колекції.

На окрему увагу заслуговує група представників родини Amaryllidaceae. З-поміж

60 родів цієї родини, які походять переважно з півдня Африки з незначним поширенням в Андах Південної Америки, в колекції представлено 10 родів — *Agapanthus*, *Amaryllis*, *Ammocharis*, *Crinum*, *Hippeastrum*, *Nerine* та ін., які мають важливе господарське значення.

Ammocharis longifolia — одна з найдекоративніших цибулинних рослин флори Південної Африки, особливо під час масового цвітіння. Рослина поширена в районі зимових дощів; може витримувати періоди сезонної посухи та дуже низькі зимові температури.

Рослини, які в природі входять до складу фінбосу, мають надзвичайно цікаву біологію, оскільки у формуванні рослинного покриву фінбосу велику роль відіграють пожежі, які трапляються тут з певною періодичністю, що, безумовно, відобразилося на життєвих циклах розвитку рослин, які формують цей тип рослинного угруповання.

У представників Amaryllidaceae з колекції можна спостерігати різні фенологічні типи цвітіння. Так, суцвіття *Amaryllis belladonna* є гістерантним, тобто великі ременеподібні листки з'являються після появи суцвіття. У природі *A. belladonna* росте в південно-західній частині Капської провінції. У природі рослини утворюють невеликі щільні групи серед скель у фінбосі. Найрясніше цвітіння *A. belladonna* відбувається в природі після пожеж. В умовах культури рослини цвітуть щороку. Вважають, що до Європи рослини цього виду потрапили наприкінці XV або на початку XVI ст. на португальських торгових кораблях, які перевозили з Індії прянощі. По дорозі вони зупинялись на півдні Африки.

Серед ендемічних видів південної Африки, представлених у колекції, варто згадати *Nerine undulata*. Особливо ефектний вигляд рослини цього виду мають при висаджуванні у рокаріях великими групами.

Крім африканських представників родини Amaryllidaceae, єдиним видом у колекції

представлений великий південноамериканський рід *Hippeastrum*, який інколи помилково називають *Amaryllis*.

Hermannia decumbens (Malvaceae) походить із західної частини Капської провінції. Рід названий на честь проф. Paul Hermann (1646–1695) — професора ботаніки з Лейдена, одного з перших колекторів рослин у Капській провінції. Рід включає щонайменше 65 видів, які мають обмежене поширення, але у природі не є рідкісними.

Голонасінні у колекції представлені видом *Thuja occidentalis*, представниками роду *Cupressus* sp. (Cupressaceae). На ринку декоративних рослин у США *Thuja occidentalis* пропонують під назвою «дерево життя», що зумовлено лікувальними властивостями рослини. Цікаво, що назва виду *Thuja occidentalis* (Cupressaceae), описаного К. Ліннеєм ще у 1753 р., залишилася без змін.

У переліку одна рослина — *Nerium oleander* — трапляється під двома назвами — власне *Nerium oleander* та *Nerium odorum*. Отже, аналіз списків зразків рослин ще раз підкреслює незаперечність тези, що цінність будь-якої ботанічної колекції визначається достовірністю етикетування.

Надзвичайно цікавими є зразки рослин, які походять з Мадагаскару, зокрема, *Aloe andringitrensis*.

Крім суто декоративних, у колекції представлені й інші групи рослин: ефіроолійні, лікарські, пряно-смакові, овочеві (*Basella*). Так, у Південній Америці *Dysphania ambrosioides* (епазот, мексиканський чай, чай езуїтів) використовують у кулінарії (переважно як приправу до овочів), зокрема, при приготуванні традиційних мексиканських страв. Вихідний ареал цього виду — Центральна та Південна Америка. Пізніше рослина розповсюдилась і в інших регіонах Земної кулі і нині зростає в регіонах з кліматом від теплого до помірного: у субтропічних областях Європи та США. Вважається інвазійним видом. Застосовують у кулінарії, народній медицині як антигельмінтний та протигрибковий засіб, а

також у сільському господарстві (важливий інгредієнт для створення пестицидів).

Протягом останніх років проводять фармакологічні дослідження екстрактів рослини *Sphaeranthus amaranthoides* (Asteraceae), що має дуже обмежене поширення — Шрі Ланка, південна частина Індії. Фітохімічний скринінг листків *Buddleia thyrsoides* (Scrophulariaceae) виявив наявність у них алкалоїдів, флавоноїдів, кумаринів, антоціанів, сапонінів та ефірної олії. Протягом багатьох тисячоліть екстракт листків *Justicia adhatoda* (юстиція адатода, або васака) входить до складу багатьох класичних засобів Аюрведи, які використовували для лікування бронхіту, астми, туберкульозу, кашлю, задухи. Нещодавно було виявлено антиоксидантні та антипроліферативні властивості ефірних олій, отриманих з *Hypericum hircinum*.

Не можна залишити поза увагою той факт, що з часу заснування цієї ботанічної колекції назви майже половини видів зазнали номенклатурних змін.

Таким чином, аналіз ботанічної колекції Дубровицького монастиря виявив її високу таксономічну різноманітність, наявність рослин, які представляють різні біоморфологічні (трав'янисті рослини, дерева, кущі, напівкущі), екологічні (геофіти, епіфіти, сукулентні рослини) групи, різні типи рослинних угруповань. Можливо, колекція, яку створювали з навчальною метою, мала також на меті представити різноманіття господарських груп рослин: декоративних, лікарських, технічних, ефіроолійних, пряно-смакових, овочевих, плодкових.

Очевидно, що створення такої унікальної колекції тропічних та субтропічних рослин на Поліссі у XVIII — на початку XIX ст. стало можливим завдяки тісному співробітництву дубровицьких піарів з представництвами їх ордену в Іспанії та Італії. Саме до цих країн у ті часи надходила велика кількість живих рослин та насіння з усього світу.

Знищення Дубровицького монастиря та його ботанічної колекції слід розглядати в

контексті політики царського самодержавства, спрямованої проти культурних та освітніх надбань польської спільноти Волині.

1. *Дело о передаче из Домбровицкой оранжереи растений в ботанический сад Волынского лицея* — 1833 р. // Центральный державный историчний архів в м. Києві. — Ф. 442. — Оп. 65, справа 165.

2. *Дело о перевозке растений из Подлужанского имения в Киевский дворцовый сад* — 1873 р. // Центральный державный историчний архів в м. Києві. — Ф. 493. — Оп. 5, справа 106.

3. *Материалы для истории учебных реформ в России в XVIII – XIX веке*. С.В. Рождественский при участии В.Г. Соломина, П.П. Додаровского. — СПб, 1910. — 637 с.

4. *План местечка Домбровица Волынской губернии Ровенского уезда во владении графа Г. Плятера*. Составил землемер А. Гольмейстер в 1855 г. // Центральна державна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського НАН України. Відділ картографії. Інвентарний номер 11542.

5. *Сендульский А.* Местечко Домбровица // Волынские епархиальные ведомости. — 1882. — № 9. — С. 229–241.

6. *Aftanazy R.* Materiały do dziejów rezydencji. T. 2. Dawne województwa : brzesko-litewskie, nowogródskie. — Warszawa, 1986. — 580 s.

7. *Hernández-Pérez M., Rabunal R.M.* Evaluation of the antinflammatory and analgesic activity of *Siderites canariensis* var *pannosa* in mice // *Journal of Ethnopharmacology*. — 2002. — **81**, N 1. — P. 43–47.

8. *Hofmann J.* Księga wiryt generalnych szkoły O.O. Pijarów Dabrowicy z lat 1782–1804 // *Rocznik Wołyński*. — 1932. — **3**. — S. 261–296.

9. *Negron-Ortiz V.* Reproductive biology of rare *Cactus Opuntia spikiosissima* (Cactaceae) in the Florida Keys: why is seed set very low? // *Sexual Plant Propagation*. — 1998. — **11**, N 4. — P. 208–212.

10. *Orda N.* Album widokow gubernij Grodzińskiej, Wileńskiej, Mińskiej, Kamińskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Kijowskiej. — Warszawa: Litografia M. Fajansu, 1875. — T. 2. — 51 s.

11. *Stecki T.J.* L boru i stepu. Obrazy i pamiętki. — Kraków, 1888. — 347 s.

12. <http://www.theplantlist.org>

13. <http://www.kew.org/wcsp/monocots>

Рекомендував до друку П.А. Мороз

В.И. Мельник, Л.И. Буюн

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

КОЛЛЕКЦИЯ ТРОПИЧЕСКИХ И СУБТРОПИЧЕСКИХ РАСТЕНИЙ ДУБРОВИЦКОГО МОНАСТЫРЯ ПИАРОВ XIX в.

В центральном государственном историческом архиве (Киев) обнаружен уникальный исторический документ — «Дело о передаче растений из Домбровицкой оранжереи в Ботанический сад Волынского лицея» (1833). Анализ коллекции тропических и субтропических растений Дубровицкого монастыря пиаров расширяет наши знания о садоводстве и преподавании ботаники на Волынском Полесье в XIX в.

Ключевые слова: тропические и субтропические растения, оранжерея, монастырь пиаров, г. Дубровица.

V.I. Melnik, L.I. Buyun

M.M. Gryshko National Botanic Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

COLLECTION OF TROPICAL AND SUBTROPICAL PLANTS OF DUBROVICA PIARE MONASTERY IN XIX CENTURY

Unique document «The matter about transmission of the plants from Dubrovica greenhouses to botanical garden of Volynian lyceum» (1833) are found in Central State Historical archives in Kyiv. Analysis of the collection of tropical and subtropical plants composition of Dubrovickij piare monastery was undertaken to extend our knowledge on progress of horticulture and botany in Volynian Polissa in XIX century.

Key words: tropical and subtropical plants, greenhouse, piarum monastery, Dubrovica town.